

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/ВМ 05/4-02 бр. 1561/1-III/7
13.09.2016. године

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој III ванредној седници, одржаној дана 13.09.2016. године, донело следећу

О Д Л У К У

Прихвата се Извештај комисије о докторској дисертацији: ИСЕЉЕНИЦИ У СЕВЕРНОЈ АМЕРИЦИ И ЈУГОСЛОВЕНСКА ДРЖАВА 1918-1945, кандидата мр Весне Ђикановић и одобрава усмена одбрана.

Универзитет је дао сагласност на предлог теме 24.02.2009. године.

Доставити:

1x Универзитету у Београду
1x Комисији
1x Стручном сараднику за
докторске дисертације
1x Шефу Одсека за правне послове
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Војислав Јелић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
<u>04/1-2 бр.6/177</u> (број захтева)	
<u>13.09.2016</u> (датум)	

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на реферат о урађеној докторској дисертацији

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на реферат о урађеној докторској дисертацији кандидата

Весне (Шунда) Ђикановић
(име, име једног од родитеља и презиме)

КАНДИДАТ Весна (Шунда) Ђикановић
(име, име једног од родитеља и презиме)

пријавио је докторску дисертацију под
насловом: _____

Исељеници у Северној Америци и југословенска држава 1918-1945

Универзитет је дана 24.02.2009. својим актом под бр 612-18/26/09 дао сагласност на предлог теме докторске дисертације која је гласила: _____

Исељеници у Северној Америци и југословенска држава 1918-1945

Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидата

Весне (Шунда) Ђикановић
(име, име једног од родитеља и презиме)

одлуком факултета под бр
образована је на седници одржаној 30.06.2016. 1303/1-ХШ/11 у саставу:

Име и презиме члана комисије	звање	научна област	установа у којој је запослен
1. др Љубодраг Димић	редовни проф.	историја	Филозофски ф.
2. др Мира Радојевић	ванредни проф.	историја	Филозофски ф.
3. др Александар Животић	доцент	историја	Филозофски ф.
4. др Радмила Радић	научни саветник	историја	ИНИС
5. др Вера Гудац Додић	виши научни сарадник	историја	ИНИС

Наставно-научно веће факултета прихватило је извештај Комисије за оцену и одбрану докторске дисертације на седници одржаној дана 13.09.2016.

Прилог: 1. Извештај комисије са предлогом 2. Акт Наставно-научног већа факултета о усвајању извештаја 3. Примедбе дате у току стављања извештаја на увид јавности, уколико је таквих примедби било.	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА Проф. др Војислав Јелић
--	--

Наставно-научном већу

Филозофског факултета у Београду

Изабрани одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације под насловом **„Исељеници у Северној Америци и југословенска држава 1918-1945“**, кандидаткиње мр Весне Ђикановић, истраживача-сарадника у Институту за новију историју Србије, слободни смо да поднесемо следећи

Р Е Ф Е Р А Т

Основни подаци о кандидату

Весна Ђикановић рођена је 1973. године у Београду. У месту рођења је завршила основну и средњу школу. Студије историје уписала је на Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду. Дипломирала је на Катедри за историју Југославије октобра 2002. године. Просечна оцена колегинице Ђикановић на основним студијама износила је 9,29, а дипломски рад „Југословенски исељеници у Сједињеним Америчким Државама 1919-1941.“ оцењен је највишом оценом. У периоду од 2002. до 2004. године колегиница Ђикановић је радила као професор историје у ОШ „Радоје Домановић“ и у XIII београдској гимназији. Од 1. децембра 2004. године запослена је у Институту за новију историју Србије. На Катедри за историју Југославије уписала је 2002. године постдипломске студије. Магистарски рад „Исељавање и живот југословенских исељеника у Сједињеним Америчким Државама 1919-1941.“ са успехом је одбранила јула 2008. године на Филозофском факултету у Београду. У три наврата (од 15. јула до 15. августа 2004; од 1. јула до 31. јула 2005; од 1. септембра до 30. септембра 2009. године) усавршавала се на Институту за историју југоисточне Европе при Карл-Францен Универзитету у Грацу као стипендиста аустријског министарства за науку. Колегиница Весна Ђикановић присутна је у српској историографији почев од 2005. године. Објавила је једну монографију, једанаест научних радова, десет приказа.

Научни радови колегинице Ђикановић припадају јединственом тематском кругу и обухватају анализу проблема исељавања, живота југословенских исељеника на простору северне Америке, однос државе и исељеника, политичке, економске, друштвене аспекте овог питања. Колегиница Ђикановић се први пут огласила у историографији радом *Југословенска држава и исељеници. Пропагандни рад међу југословенским исељеницима од 1945. до 1948.* (Токови историје 1-2/2005, Београд 2005, стр. 145-159) у коме је приказала однос нових

комунистичких власти према исељеничкој популацији у САД. После тога следили су радови посвећени свакодневном животу исељеника у време економске депресије (*Југословенско исељеништво у САД у време Велике економске кризе 1929-1934*, Архив, година VI, 1-2, 2006, стр. 79-86), улози СПЦ у очувању националне свести и идентитета исељерника (*Прилог истраживању историје Српске православне цркве у Сједињеним Америчким Државама од 1919. до 1929*, Токови историје 1-2/2006, стр. 113-124 и *Улога Епархије америчко-канадске у сфери просветног рада у Сједињеним Америчким Државама између два светска рата*, Улога Српске православне цркве у очувању идентитета српске дијаспоре, Зборник радова, Београд 2012, стр. 41-49), проблемима исељеничких школа и њиховом значају у очувању идентитета (*О неким аспектима у функционисању српских исељеничких школа у Сједињеним Америчким Државама 1919-1941*, *Срби и Југославија – држава, друштво, политика*, Зборник радова, Београд 2007, стр. 351-363), тзв. „заобилазном усељавању“ као последици ригидног усељеничког законодавства (*Америка упркос свему: илегално усељавање у САД 1919-1941 године*, Токови историје 4/2007, 2007, стр. 137-152), исељеништву као јавном интересу југословенске државе (*Исељеничко питање као предмет јавног интереса у Краљевини Југославији*, Токови историје 1-2/2009, 2009, стр. 7-20; *Прилог истраживању односа југословенске државе и исељеништва у Сједињеним Америчким Државама – Исељеници као предмет војног интереса југословенске државе у периоду између два светска рата*, Војноисторијски Гласник 2/2009, 2009, стр. 131-147). Истом тематском кругу припадају и радови посвећени политичким активностима исељеника, питању њиховог држављанства, делатности југословенских дипломата у САД (*Прилог истраживању југословенског исељеништва у САД-МПО у Америци 1918-1941*, Македонскиот идентитет низ историјата Материјали од научнот собир одржан на 10-12. октомри 2008, Скопје 2010, стр. 493-511; *More than just a piece of paper. Yugoslav citizenship policies and immigration in the USA 1918-1941*, Staatsbürgerschaft und Teilhabe: Bürgerliche, politische und soziale Rechte in □stlichen Europa, Zbornik radova Institut fur Ost- und Sudosteurofaforschung, Regensburg 2014, p.83-95 ; *Сава Н. Косановић- југословенски амбасадор у Вашингтону 1946-1950*, Југословенска дипломатија 1945-1961, Зборник радова, Београд 2012. стр.271-290).

До сада најважније дело колегинице мр Весне Ђикановић представља монографија *Исељавање у Сједињене Америчке Државе. Југословенско искуство 1918-1941*. (Београд 2012). У њој је ауторка анализирао околности у којима се исељавање одвијало, факторе који су га одређивали, утицај традиције али и политичких и економских прилика у Краљевини СХС (Југославији) на овај процес. Покушало се одговорити на питања: Ко се исељавао? Зашто се исељавао? Под којим условима се исељавао? Нераскидиви део истраживања чинио је и

покушај да се региструју промене, ломови, кризе, процеси асимилације карактеристични за појединца и исељенички колектив у судару са нормама живота у новој средини.

Колегиница Весна Ђикановић учествовала је у раду више међународних конференција: *Migration to, from, and in Southeastern Europe: Intercultural communication, Social Change and Transnational Ties*, 5th InASEA (International Association for Southeast European Anthropology) Conference, Ankara, 21-24.05.2009. Апстракт рада: *Some facts of Yugoslav Emigration and Immigration Policy of Yugoslav State in interwar period (1919-1941)*, објављен је у 5th InASEA Conference Abstract Book, p.40; *Staatsbürgerschaft und Teilhabe: Bürgerliche, politische und soziale Rechte in Osteuropa*, у организацији Wissenschaftszentrum Ost- und Südosteuropa Regensburg (WiOS), Regensburg 26-28.01.2012. (презентација рада: *More than just a piece of paper- Yugoslav immigrants in USA and a question of citizenship*). Колегиница Ђикановић је такође учествовала и на округлом столу „Улога Српске православне цркве у очувању идентитета српске дијаспоре“ 21. маја 2012. године у Београду у организацији Конгреса српског уједињења и Министарства вера и дијаспоре. Том приликом презентовала је рад „Културно просветни значај Српске православне цркве у САД између два светска рата“. Учествовала је у раду два научна пројекта Института за новију историју Србије: „Срби и Југославија-политика, држава и друштво“ и „Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској-светској заједници“. Такође је била сарадник међународног билатералног пројекта (Институт за новију историју Србије и Хрватски институт за повијест) „Политика и друштво у Србији и Хрватској 1918-1990: Компаративни примери“.

Предмет и циљ докторске дисертације

Питање миграција схваћено као процес, разумевање миграната као њихових главних актера, сагледавање исељеничке популације као предмета сталног интересовања, како земље из које су потекли, тако и државе у коју су се уселили, основни је предмет докторске дисертације мр Весне Ђикановић. У питању је тема која се у српској историографији деценијама налазила на маргини занимања историчара. Отуда је њена актуелност несумњива, а истраживачки резултати драгоцени. У питању је истраживање које тежи бољем разумевању и добијању јаснијих представа о друштвеној појави каква је миграција, која се испољава у различитим облицима и на различитим нивоима. У том контексту предмет докторске дисертације је сагледавање економске снаге дијаспоре, њене бројности, политичких утицаја нове средине и старе домовине, суштине везе између исељених и домовине, националне свести и идентитета миграната, као и бројних других сегмената исељеничког понашања и исељеничког живота. Предмет докторске дисертације је разумевање самог феномена

исељавања, његових узрока и последица, сагледавање живота исељеничке популације као економске, културне, политичке, националне, верске и друштвене групе, али и истраживање појединца као носиоца наслеђа „старог краја“ и прихваћене културе нове средине. Комплексан однос исељеника и матице у годинама мира и ратним временима (тема је омеђана годинама 1918 -1945), такође је важан предмет ове докторске дисертације. Однос емиграције према настанку (1918), нестанку (1941) и обнављању (1945) југословенске државе, различито искуство југословенских народа према тој држави у миру и рату, сукоб присталица југословенске идеје са протагонистима националних и клерикалних идеологија, јасно изражен став САД и Канаде према рату, долазак југословенских политичара у Америку током ратних година и њихов политички учинак, постојање старих сукоба који се усложњавају услед појаве нових идеја, идеологија и покрета, реалност живота у земљи и емиграцији чини бројне аспекте предмета докторске дисертације колегинице Ђикановић. Чињеница да је проблем исељавања део развоја српског и друштва свих југословенских народа и да је на тлу Северне Америке стекао значајан српски и југословенски исељенички корпус, чини предмет ове докторске дисертације још важнијим.

Циљ истраживања кандидаткиње је био формирање што објективније слике о сложеном односу исељеништва у Северној Америци и југословенске државе у годинама 1918-1945. Разумевање питања уређења нове државе, решавања националног питања, проблема одређивања идентитета исељеништва у односу на новонастале околности, односа према дешавањима у „старом крају“ и прилагођавање условима живота у новој средини, доживљаја рата и опредељења према сукобљеним покретима у земљи, еволутивног развоја ставова у исељеништву такође представљају неке од циљева које је колегиница Ђикановић настојала да оствари. Један од истраживачких изазова је био и покушај одређивања домета и обима утицаја америчког друштва, његових вредности, норми и доминатног политичког опредељења на ставове, методе, мишљење и деловање југословенских исељеника.

Основне хипотезе од којих се пошло у истраживањима

Своја почетна истраживања колегиница Ђикановић је засновала на више хипотеза. Њена је полазна претпоставка била да је југословенско исељеништво у Северној Америци представљало сложену целину у социјално-економском, националном, верском, културолошком, регионалном, политичком смислу и да је све то остављало трага на однос који је успостављен, како са матицом, тако и са државом усељавања. Хипотеза је кандидаткиње да је стварање југословенске државе унело нове садржаје у живот старе емиграције у Северној Америци, али да је у исто време југословенска краљевина тек требало да стекне искуство у

бављењу исељеничким питањем. Ти су покушаји, била је претпоставка кандидаткиње, понекад доносили резултате, али и производили неразумевање и сукобе. Такође је хипотеза колегинице Ђикановић била да је емиграција веома брзо успоставила канале који су је повезали са политичким струјама у некадашњој домовини и да су формирали политичке организације чија је активност производила далекосежне последице. Односи емиграције са „старим крајем“ били су двојаки – према родном крају и националном корпусу коме припада и према држави, симболима власти и југословенској идеологији. Од важности је и претпоставка да је друштвени и културни живот исељеништва имао јасно политичко обележје и да је у том смислу национални моменат био од примарне важности. Хипотеза је кандидаткиње да су кризе (политичке, економске, друштвене) које су потресала југословенску државу, подједнако као и рат, чиниле да политичке позиције у емиграцији постану јасније, а поделе оштрије. Томе треба придружити и хипотезу да је у целом посматраном периоду утицај Америке и њене стварности био не само неизбежан већ често и опредељујући када је у питању исељеништво. Обављена истраживања су наведене хипотезе и претпоставке потврдила и надоградила.

Метод истраживања

У изради докторске дисертације колегиница мр Весна Ђикановић превасходно је користила метод историјске науке који подразумева развијен хеуристички поступак, критички однос према сабраним изворима и литератури, аналитичко посматрање историјских процеса који мноштву појединачних догађаја дају смисао, као и допадљиву експозицију. У мери у којој је то било потребно коришћени су и методолошки поступци карактеристични за друге хуманистичке и друштвене науке.

Своје анализе и закључке ауторка је превасходно засновала на архивској грађи похрањеној у Архиву Југославије (грађа Краљевских посланстава у Вашингтону и Монтреалу и генералних конзулата у Њујорку, Денверу, Чикагу). У питању је обимна и по квалитету веома вредна документација која пружа увид у различите аспекте исељеничког живота, посебно о њиховом политичком ангажовању. На основу извештаја дипломата било је могуће реконструисати делатност највећих исељеничких организација, идентификовати њихов однос према новим југословенским властима, сагледати облике сарадње, али и линије сукоба, утврдити форме политичког деловања усташа, македонствујућих, комуниста, националиста, Југословена... По своме садржају, карактеру и типу различита (леци, памфлети, резолуције, преписка, саопштења, извештаји различите провинијенције) та је грађа била сигуран темељ за писање ове докторске студије. Ту свакако треба додати и обимни фонд Централног прес бироа који поред извештаја дипломата и специјално акредитованих дописника садржи обиље

исечака из америчке и емигрантске штампе. Од важности су били и фондови Министарства просвете, Министарства унутрашњих послова, Министарства спољних послова, Министарства рада, Двора Краљевине Југославије и збирке Милана Стојадиновића, Саве Косановића... Додатна истраживања кандидаткиња је обавила у Архиву Србије (фондови Главни одбор Српске народне одбране у САД 1917-1924, Збирка о Србима у Канади 1855-1955) и Архиву Црне Горе. Податке пронађене у архивској грађи колегиница Ђикановић је комбиновала са чињеницама које садрже објављени извори. Од посебне важности за обраду теме била је оновремена штампа (исељеничка, америчка и канадска, југословенска). Коришћена су и забележена сећања, мемоари, записи истакнутих исељеника који дају упечатљиву слику о делатности појединаца и животу колектива. Важан извор за осветљавање исељеничке стварности представљали су радови Л. Адамича, С. Косановића, Ст. Лојена... Историографска литература на српском и енглеском језику омогућила је кандидаткињи да боље разуме време и контекст у коме је пратила исељеништво у Северној Америци и његов однос према југословенској држави у годинама 1918-1945.

Опис и садржај докторске дисертације

Поред инструктивног предговора, зрело написаног уводног дела и утемељених епилога и закључка композициони рељеф докторске дисертације колегинице мр Весне Ђикановић чини пет хронолошко-тематских поглавља унутар којих је материја изложена путем двадесетак ужих тематских целина.

У Предговору докторске дисертације кандидаткиња се одредила према друштвеној појави каква је миграција, мигрантима као њиховим главним актерима, последицама које проистичу у срединама које су миграцијом захваћене, односу национално хетерогене исељеничке заједнице према новој средини, старом крају и југословенској држави. Критички је проговорила о теми својих истраживања, коришћеној изворној грађи, постојећој литератури и структури рада.

У уводним деловима рада указано је на малу бригу коју је српска држава поклањала исељеништву у годинама које су претходиле Првом светском рату, али и на помоћ коју су истакнути чланови српске дијаспоре пружали отаџбини у време Анексионе кризе и Балканских ратова. Из тог угла посматрано, године Првог светског рата (1914-1918) представљале су важну прекретницу у дебатама и општем размишљању о исељеништву и његовом значају за матицу. Реализација југословенске идеје и концепт нове југословенске државе су, како показује ово истраживање, изазвали повећани ангажман исељеника према земљи свог порекла, али и већу заинтересованост матице за дијаспору. У том контексту је указано на обим помоћи коју су

исељеничке организације пружале Србији (има их око 40, али помоћ није велика), утицај који су истакнути исељеници вршили на јавно мњење у САД и Канди, видове солидарности са страдањем српског народа. Посебно је обрађено „добровољачко питање“ и указано на његов војни, политички, морални, симболички аспект. Анализирани су мотиви Срба (ангажују се као добровољци што говори о постојању чврсте везе исељеника са „старим крајем“), али и других Југословена да се укључе у рат (одбијају позиве аустроугарских власти). Обрађена је делатност Српске војне мисије у САД и Југословенског одбора и указано на зачетке обликовања потоње државне политике која је на исељенике гледала као на саставни део политике „народног јединства“. Посебно је наглашено да је независно од броја добровољаца (једва да је досегао 10.000 лица) формирање јединица у којима су се на страни Србије заједнички борили Срби, Хрвати и Словенци, представљало важан политички аргумент о вољи народа са простора Хабзбуршке монархије (у питању је својеврсна симболика са националним, политичким и идеолошким мотивима). Колегиница Ђикановић је пажњу посветила и медијима, јавним скуповима, зборовима, манифестацијама са хуманитарном и политичком поруком, исељеничким декларацијама, уочавајући у томе основне линије у расположењу које је владало у исељеништву према „старом крају“, степен привржености идеји заједничке државе, разлике у погледима на основна питања која је рат требало да разреши, промоцију југословенске политике. Када је у питању интерес српске државе кандидаткиња је уочила да је он двојак – испуњен свешћу о значају САД у завршним годинама рата и значају исељеништва у економском, војном и пропагандно-политичком смислу. Сваком од наведених питања колегиница Ђикановић је посветила дужну пажњу. Обрађена је делатност емиграције, указано на јединство ставова, али и постојање различитих погледа, „дисонантних тонова“, сукоба који су добијали на интензитету што се рат више приближавао своме крају. Одмерен је и утицај неспоразума на линији Српска влада – Југословенски одбор на политичка расположења у исељеништву. Кандидаткиња је показала да је однос према будућем уређењу југословенске државе био својеврсно мерило свести о националном идентитету и припадању међу исељеницима.

У првом поглављу докторске дисертације, насловљеном „Југословенска емиграција и нова држава (1919-1929)“, унутар неколико целина размотрено је више важних питања. Колегиница Ђикановић је настојала да пружи што прецизнији одговор на питање колики је број (бројке варирају али се у изворима срећу следећи подаци: 615.039 по мишљењу истраживача; 743.300 по подацима Међународне конференције рада; 752.200 по подацима Министарства за социјалну политику; 700.000 по мишљењу исељеника) и ко су „наши исељеници“ у Северној Америци (према подацима истраживача - 293.500 Хрвати, 252.202 Словенци и 69.337 Срби).

Показало се да је нова држава наступила према исељеништву са политичких и националних позиција које су се умногоме разликовале од курса који је заузимала Хабзбуршка монархија и да то питање није занемаривано. За младу југословенску државу била је од посебне важности земља у којој су се исељеници населили (САД – 82,7%). Ипак, тенденција српске, а касније и југословенске владе да исељеничка заједница остане спона међу југословенским народима, није могла да да очекиване резултате, уз остало и због дубоке унутрашње политичке криза која је имала свој одраз и међу исељеницима.

Прокламована политика нових власти, која је инсистирала на ставу да држава „никада не треба да изгуби свог држављанина са очију“, никада не сме да прекине везу са исељеницима, никада не треба да престане да их сматра „органичним делом нације“, нашла је свог одраза у законодавству чиме је поимање онога што чини национални корпус троименог народа и у законском смислу проширен. Законске претпоставке повезивања државе и исељеника отуда представљају још једно важно питање које је кандидаткиња обрадила показујући да је дефинисање принципа и доношење законских аката било основа државне исељеничке политике (регулисање питања исељавања и његово стављање под пуну државну контролу). О томе се дебатовало, донета су законска решења која су касније прилагођавани новим околностима, питањима и проблемима, али закони нису мењани. Законодавство, које је у овом поглављу анализирано, потврђивало је потребу сарадње али и дозвољавало слободан избор исељеничкој страни да уђе у понуђени облик интеракције са државом (Закон о исељавању, Правилник о исељавању; Закон о држављанству и др.).

Колегиница Ђикановић је дужну пажњу посветила питању исељавања и повратка у домовину, реконструисала је однос власти и дипломатских представника према тим сложеним проблемима, указала је на расположења и дилеме присутне међу исељеницима, проговорила о обавезама исељеника према држави (нпр. служење војног рока, питање регулисање држављанства и друге обавезе према држави). Обрађена су и очекивања исељеника од државе, пре свега око правне заштите (питања наслеђа, заоставштина, компензација, осигурања, издавања докумената, заступања у споровима), што је показало да однос државе и исељеништва није остао само у домену правних дебата и законског регулисања, већ је имао и своју конкретну страну коју је наметао свакодневни живот. То је и условило отварање више југословенских конзулата („јер то захтева“, како пише посланик Тресић-Павићић, „нужда исељеника, а и потреба Државе“) и склапање правних споразума (са АПЦ-ом око регулисања оставштина, компензација и имовинских односа) путем којих су регулисани и односи са влашћу. Поред бројних ограничења, ажурност у раду дипломатских представника привлачила је исељенике држави, а кашњења, небрига, тромост, дуге и успорене административне

процедуре најдиректније утицале на формирање свести да су од државе заборављени и појаву критика од којих су многе добијале политичку конотацију. Кандидаткиња је обрадила делатност југословенске дипломатије унутар саме исељеничке заједнице на „утишавању“ непријатељских расположења и истискивању стране пропаганде (италијанске, мађарске, аустријске) информацијама које су штитиле интересе државе. Проговорила је о случају конзула В. Савића који је због својих метода рада и настојања да сачува интересе државе у обрачуну са њеним противницима кршио дипломатску праксу и престао да буде „персона грата“ у САД.

Истраживање је показало да је економска сарадња са исељеницима била пропуштена шанса југословенске државе (процењивано је да економска снага исељеника износи пред велику економску кризу од 100 до 750 милиона долара). Новчани саобраћај никада није дао жељене резултате (према проценама у Краљевину СХС је годишње улазило између 12 и 15 милиона долара), нити је било усмеравања већих новчаних пошиљки према домаћим новчаним заводима и привреди. Интерес домаћих банака за исељеничку штедњу је био несумњив, али је и у тој сфери важну улогу играла националност штедиша и веома изражено неповерење. Одзив исељеника на куповину државних обвезница био је разочаравајући. Хуманитарна помоћ отаџбини је била много мања од очекиване. То важи и за ангажовање исељеника-повратника. Све је то посредно говорило о недовољној ажурности државе, али и скромном осећају привржености исељеништва старом крају.

Развијање свести о југословенској држави као „старој домовини“ тражило је време током кога би била потврђена културна и национално-политичка идентификација. Насупрот томе се, како потврђује истраживање колегинице Ђикановић, одвијао убрзани процес утапања нових миграната у америчко друштво, слабљење веза са „старим крајем“, непостојање југословенске државне и националне свести, одејек политичких, националних и верских сукоба у домовини, сиромаштво које је спутавало интензивнији рад државе и производило пасивност емиграције (борба за преживљавање и опстанак), делатност антијугословенске емиграције, национална пропаганда (сепаратизми, клерикализми, политички ексклузивизми, злоупотреба свих „отворених“ традиционално-државних, династичких, политичко-правних, идентитетских питања) и туђински утицаји (реваншизми и ревизионизми). Отуда настојања југословенских власти да исељеништво третирају као део „троименог народа“, подстичу и формирају његову државну и националну свест, једнакост и солидарност, јачају културне везе, успостављају просветне организације „југословенског карактера“, негују језик и културу, мењају „хрђаву слику“ о новој држави нису давала жељене резултате. Укључивање југословенске државе у живот исељеника било је успорено и мукотрпно, испуњено бирократским начином мишљења, критичко у односу на снаге супротстављене држави и народном јединству. Ипак, све наведено

није дало очекивани резултат. Одсуство југословенске националне свести и политичко опредељивање према националној припадности остало је доминантно. Реалност живота у туђини и политичке прилике у отаџбини односили су у првој деценији постојања југословенске државе превагу над плановима, жељама, законским решењима нових власти да односе државе и исељеништва регулишу и учине хармоничним. Свест да се у исељеништву држава само може ослонити на „српски корпус“ с временом је постајала све доминантнија у матици.

Наредна два поглавља докторске дисертације колегинице Ђикановић („Време кризе 1929 – 1935.“ и „Изгубљене илузије“) у хронолошком смислу покривају на унутрашњем плану време шестојануарске диктатуре и године владе Милана Стојадиновића, а на спољном године велике депресије, лаганог економског опоравка и успона тоталитаристичких покрета у Европи, што је кулминирало у отпочињању новог светског рата. Истраживање је показало у којој је мери Велика економска криза погодила, а делом и упропастила исељенике, повећала нетрпељивост и сумњу према тој популацији, довела до заоштравања прописа о усељавању, иницирала процес повратка у земљу (1929. у земљу се вратило 3.887 из САД и 1.115 из Канаде; 1931. године 998 из САД и 690 из Канаде; 1932. године 3265 из САД и 1.057 из Канаде), променила и однос матичне југословенске државе према исељеништву. Међу повратницима је било до 90% потпуно осиромашених што је захтевало од државе да их материјално обезбеди како би егзистенцијално опстали (1931. је потрошена сума од 3 милиона динара из исељеничких фондова), а осетно опао је и прилив исељеничког новца (за 33%), што се осетило и у привреди земље. Ипак, и у том периоду, како показује кандидаткиња, питање одржавања везе са избеглиштвом у циљу да они „остану свесни Југословени“ био је приоритет државне политике. У том контексту припремане су исељеничке конференције (1929) и рађена нова законска регулатива. Основни принципи исељеничке политике нису мењани, а конкретан израз повезивања државе и исељеника и то на простору старе домовине представљало је израз ширења идеје интегралног југословенства. Резултат те политике било је интензивирање контаката са исељеништвом, организовање посета домовини, формирање организација попут „Југословенске централне организације“, „Југословенске жене“ или „Југословенског омладинског венца“, чији је циљ био повезивање активности југословенских исељеника и развијање југословенског осећања. Југословенска држава је настојала да своју политику „уклопи“ у настојања САД за потискивањем антиемигрантских расположења, па су у том смислу међу исељеницима обележавани бројни државни празници, како САД, тако и Југославије. Све наведено је, према истраживању колегинице Ђикановић, имало ограничене домете. Неповећење и критике упућене режиму у Југославији нису нестале, а делом су у политичком животу исељеника и увећане током година личне власти краља А. Карађорђевића. У датим

околностима Северна Америка је постала простор „новог политичког активизма“ у коме су поред државних актера простор за себе међу исељеништвом освајале и друге политичке струје (од непомирљиво националних до интернационалних).

У наредном поглављу представљене су политичке и националне турбуленције, али и национална хомогенизација карактеристична за односе исељеништва и државе у другој половини 30-их година XX века. Уочљиво је постало мирење државе са реалношћу да исељеништво не може бити уједињено на основама југословенства, али та политика није напуштена. У нади да исељеништво може бити од помоћи држави у случају промењених међународних прилика у Европи, државни и дипломатски апарат није напуштала спремност да бројним актима, променама законских решења, конкретним потезима и уступцима искаже интерес за исељеничку заједницу (питање држављанства, одлагања војне обавезе, неисплаћених штедних улога, јачање дипломатске мреже, развијање пропаганде...). Ипак, и саме дипломате у САД су признавале да држава није имала план на који би начин могла да искористи патриотски расположени део исељеничке популације, а код исељеника је временом расло убеђење да држава о њима недовољно брине. Такво стање, како показује ово истраживање, није битније могао да промени ни агилни југословенски дипломата Константин Фотић. Појачана пропаганда и учестали контакти са исељеништвом говорили су да је помака ипак било, посебно код српског дела исељеништва (појачана је и активност СПЦ, просветна сарадња, ширење осећања повезаности са отаџбином). Када су у питању исељеници друге националности (Хрвати, Словенци) закључак је колегинице Ђикановић да је на том плану у другој половини 30-их година XX века потврђен „суштински неуспех“ државне политике. Отворено непријатељство према држави исказивали су исељеници које су југословенске дипломате у својим извештајима дефинисали као македонствујушће, домобране (хрватске националности), комунисте. Поред тога што њихов утицај на политику САД суштински није ни постојао, мржња коју су гајили према Краљевини Југославији заоштравала је поделе и подстицала сукобе међу исељеницима који ће посебно бити видљиви у ратним годинама.

Четврто поглавље докторске дисертације носи наслов „Свет улази у рат или време двоструке неутралности“ и у њему је обрађен однос исељеништва и југословенске државе у годинама 1939-1941. У тим деловима дисертације кандидаткиња је показала у којој су мери промене попут почетка рата у Европи и државно-правног преобликовања југословенске државе (споразум Цветковић – Мачек и формирање Бановине хрватске), имале одјека међу исељеништвом. Указала је на реакције већине исељеника који су пратили званичне ставове политике САД и Канаде, али и идентификовала групације које су политички и идеолошки нагињале силама Осовине и у новом поретку који је наметао А. Хитлер виделе прилику за

решавање сопствених политичких и националних циљева (ушаше, домобрани, македонствујучи). Истоветне реакције исељеништва, али и оштре поделе у ставовима колегиница Ђикановић је регистровала и по питању унутрашњег преуређења југословенске државе. Како је целокупни однос према југословенској држави био одређен националном припадношћу исељеника, тако су и реакције на вести о државно-правном преуређењу државе добијале национална и националистичка тумачења, потврђујући да у претходном периоду није успео покушај изградње јединственог југословенског идентитета. Вести које су стизале из Европе и „старог краја“ заталасале су јавно мњење, подстакле страствене дискусије, „отвориле“ простор за све облике пропаганде, повећале егзистенцијалне страхове међу исељеницима. Став према рату у Европи, захваљујући званичним ставовима САД, био је „несвакидашње јединствен“ међу југословенским исељеништвом, али су догађаји у домовини продубљивали постојеће идеолошке, политичке и националне поделе. То важи и за дијаметрално супротна тумачења Споразума Цветковић-Мачек, формирања Бановине хрватске (територијални оквир, компетенције), поимања домовине (Југославија, Хрватска, Словенија). Том виду националних идентификација успеле су да се одупру само личности са несумњивим интегритетом (Л. Адамич, Н. Тесла, З. Балоковић). Однос исељеника према спољнополитичкој позицији земље, политици неутралности, осовини Рим-Берлин, одбрани домовине, активностима југословенских дипломата у САД, 25. и 27. марту, још су неке од тема којима кандидаткиња посвећује дужну пажњу.

Пето и последње поглавље докторске дисертације мр Весне Ђикановић носи наслов „Године рата (1941-1945)“. У том делу рада кандидаткиња је пратила политички живот југословенске државе ван матичне територије (у емиграцији). Истражила је облике материјалне, политичке, војне и моралне подршке која је влади у избеглиштву стизала од владе САД и из исељеничких кругова. Са подједнаком пажњом сагледала је и делатност владе у избеглиштву у односу на исељеништво (прикупљање материјалне помоћи, окупљање југословенских патриота, регрутовање добровољаца, истицање антифашизма као „моралне подлоге“ за обнову југословенске државе). Истраживање је показало да су са почетком рата усахнуле све критике и непријатељства према власти и да је доминантно антифашистичко расположење исељеничке популације најдиректније утицало на подршку која је из тих кругова стизала политици Краљевске владе у емиграцији и њеним дипломатским представницима у САД и Канади. То се истовремено поклапало и са ставовима америчке администрације. Ипак, то није значило да су се некадашње разлике изгубиле и да је став исељеничке популације био унисон. У том контексту анализирани су ставови исељеника према неопходности обнове југословенске државе, послератном преуређењу простора Југоисточне Европе (делатност

Отона Хабзбуршког), аутентичности отпора окупатору, јачању веза САД и Југославије по окончању рата.

Показало се да су поделе врло брзо прерасле краткотрајно успостављено јединство унутар исељеничке популације (подстичу их политичке и верске организације на тлу Северне Америке). Уз доминатно присутне националне поделе (Срби, Хрвати, Словенци) кандидаткиња је скренула пажњу на политичке и идеолошке сукобе унутар националних заједница. Обрадила је делатност југословенских дипломатских представника у САД (посланик К. Фотић), истакнутих хрватских исељеника (Томашић, Радица, Петриновић), представника СПЦ и српске емиграције (Дионисије, Дучић), словеначког исељеништва (Ф. Сној, М. Крек), југословенских емиграната (Ст. Прибићевић, Л. Адамич, З. Балоковић, Н. Мирковић, В. Тривановић). Из бројних углова је сагледала реакције исељеништва у односу на појаву Меморандума СПЦ о злочинима над српским становништвом у НДХ у коме је била наведена бројка од 180.000 страдалих (објављен је 4. новембра 1941). Изостанак јасне осуде злочина од стране хрватских политичара у Краљевској влади и исељеништву (злочини доводе у питање кључне политичке циљеве Хрвата) српско-хрватске поделе је учинио дубљим, а могућност њиховог превазилажења тешко могућим. У том контексту анализирано је писање хрватских и српских листова (посебно „Србобрана“), делатност националних организација (Српски народни савез, Српска народна одбрана), активности истакнутих појединца (Ј. Дучића, К. Фотића и др.) и чланова владине мисије која је посетила САД (И. Шубашић, С. Косановић, Б. Марковић, Б. Јевтић). Дужна пажња је посвећена „Југословенском информативном центру“ уз оцену да је у питању био неуспешни компромис настао са жељом да стиша узбуркане духове унутар подељене исељеничке популације. Кандидаткиња је сагледала разлоге и резултате посете Петра II Карађорђевића Северној Америци и указала на разлике у оценама улоге младог монарха и његових активности (код власти, у редовима српског, хрватског, словеначког исељеништва).

Анализирана су и различита виђења будућности у исељеничким круговима уз уочавање да се током времена мењала позиција и перцепција појединих националних група. Проговорено је и о настојањима власти САД да елиминишу раздор између српског и хрватског исељеништва. Посебна пажња је посвећена српском исељеништву и процесу током кога је тој исељеничкој групацији измицао морални и политички кредибилитет (губитак ауторитета Краљевске владе и њених представника у САД, сукоби унутар исељеништва, компромитујуће вести о покрету Д. Михаиловића, антисрпска пропаганда, јачање супарничког антифашистичког покрета). Са истом преданошћу обрађено је исељеничко, али и званично америчко виђење НОП-а као нове политичке снаге чија је политика заговарала обнову Југославије равноправних народа, као и опредељење тих чиниоца (како званичне Америке, тако и хрватских и

словеначких исељеника) према будућој југословенској заједници. Презентоване су одлуке конгреса хрватске и словеначке заједнице у САД, објашњени разлози „политичког заокрета“ код хрватског и словеначког дела исељеништва (лојалност Америци и њеној политици, уклапање националних интереса унутар будуће Југославије, прилагођавање постојећим околностима), као и мотиви који су део српских исељеника по први пут удаљили од идеје о обнови заједничке југословенске државе. Кандидаткиња је истражила формирање и рад Уједињеног комитета Американаца хрватског, српског и словеначког порекла (председник Л. Адамич), показавши у којој је мери његова делатност била политички, пропагандно и хуманитарно про-партизанска. Указано је, такође, и на продор и успех снага левице међу исељеницима и јачање покрета који је пружао подршку политичким променама у Југославији. У том контексту анализирана је слика НОП-а у САД, активности нових снага (комуниста) у Америци, формирање атмосфере која је требало да негира и „замагли“ комунистички карактер НОП-а, али и да омогући прихватање политичког концепта који је заступао АВНОЈ (делатност С. Косановића). Све је то говорило у прилог тези да је стара Југославија доживела пораз на простору Северне Америке (компромитовање дипломата, губитак надзора и контроле над институцијама које су представљале југословенску државу, губитак утицаја, свест да Краљевска влада није у могућности да штити интересе исељеништва, извештаји са терена који су говорили о сунуврату покрета на чијем се челу налазио Д. Михаиловић), а она која се уз отпоре рађала у рату и револуцији потпуну афирмацију и подршку већине исељеника.

Постигнути резултати и научни допринос

Истраживања миграција и југословенског исељеништва у Северној Америци, с посебним освртом да односе миграната и матице, која је обавила мр Весна Ђикановић представљају несумњиви научни допринос знању којим располаже српска историографија. Политички аспект живота у емиграцији, разумевање националне посебности исељеништва, али и снаге југословенске идеје међу емигрантима, веома прецизно одређивање степена повезаности исељеника и државе, али и исељеничких група између себе (заједнички интереси и линије спорења), живот емиграције у Северној Америци само су неке од тема које је ово истраживање обухватило и о њима дало поуздане одговоре. У дисертацији је дата мозаична слика сусрета са Америком и суочавања са животом у новој средини. Приказан је живот исељеника „разапет“ између навика и обичаја, несналажења, отпора и прилагођавања, социјализације, културног шока, менталитетских разлика. Указано је на проблеме проистекле из судара појединаца и групе, формираних у специфичним околностима тла, друштва, историје и „нове средине“ која се и сама динамично мењала, нових услова живота, објективних могућности да понуди шансу и субјективне спремности да прихвати, разуме, толерише,

асимилије. Уочене су разлике у понашању и политичком деловању, како југословенске државе, тако и емиграције карактеристичне за године мира и време ратних операција.

Имајући све наведено у виду слободни смо да Наставном-научном већу Филозофског факултета у Београду препоручимо да прихвати наш позитивни реферат о докторској дисертацији **„Исељеници у Северној Америци и југословенска држава 1918-1945“**, кандидаткиње мр Весне Ђикановић, истраживача-сарадника у Институту за новију историју Србије, и одобри јавну одбрану на којој би чланови комисије изнели своје појединачне примедбе и сугестије.

У Београду

20.05.2016.

Комисија:

Др Радмила Радић, научни саветник

Институт за новију историју Србије

Др Мира Радојевић, ванредни професор,

Филозофски факултет у Београду

Др Вера Гудац Додић, виши научни сарадник

Институт за новију историју Србије

Др Александар Животић, доцент,

Филозофски факултет у Београду

Др Љубодраг Димић, редовни професор

Филозофски факултет у Београду

(ментор и писац реферата)